

ТРАНСЛЯТОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА СТРУКТУРИЗАЦІЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

*Здражко Аліна Євгенівна,
асп.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті здійснено спробу охарактеризувати різноманітні підходи до структуризації дитячої перекладної літератури та систематизувати існуючі класифікації вітчизняних та зарубіжних науковців.

Ключові слова: дитяча перекладна література, класифікація, структуризація.

Актуальність дослідження перекладної дитячої літератури пов'язана з основним завданням дитячої літератури – виховати в дитині творче мислення, потяг до пізнання іншої культури та формування особистості, без чого не може відбутися жоден народ, жодна нація. У різні часи, за різних політичних та соціальних обставин дослідники всього світу використовували різноманітні ознаки дитячої літератури для її структуризації. **Метою** нашого дослідження є систематизація існуючих підходів до структуризації дитячої літератури. **Предметом дослідження** виступають авторські казки англійських письменників XVIII–XXI ст. та їх переклади українською мовою. **Об'єктом дослідження** є наукові праці дослідників XX–XXI ст. на тему класифікації дитячої літератури. **Наукова новизна** даного дослідження полягає у створенні першої ґрунтовної системи чинників для класифікації дитячої літератури. **Теоретичними засадами дослідження** стали роботи відомих дослідників дитячої літератури: М. Лаврова, Н. Андерсон, К. Привалової, Д. Лесей. **Джерелознавчою базою даного дослідження** виступають тексти літературних казок таких письменників, як: Л. Керол, Е. Хогарт, М. Бонд, Дж. М. Баррі, П. Л. Треверс.

Органічна сукупність виховних та освітніх функцій привносить особливу специфіку до структури та класифікації дитячої літератури в цілому та дитячої перекладної літератури зокрема. У радянській класифікації, розробленій М. П. Лавровим, виділено три її підтипи: виховна, пізнавальна та художня дитяча література [Лавров 1979, 183].

До **виховної літератури** відносять твори морально-етичної спрямованості, які описують коректну поведінку особистості в соціумі, мають на меті виховати всебічно розвинену, гармонійну людину. Такі тексти допомагають у доступній та цікавій формі відповісти на більшість дитячих запитань без абстрактного моралізаторства та нудної моралі. Трансляючи мовно-поведінкові норми, дитяча література навчає малечу спілкуватися.

Дослідниця Ю. В. Щербініна виділяє переваги використання текстів художньої літератури з метою виховного впливу на мовну особистість дитини та подолання схильності до грубості й мовної агресії [Щербініна 2010, 40]: 1) сміливість викладу та доступність сприйняття; 2) запам'ятовуваність та підтримання стійкого інтересу через оригінальність форми подання інформації; 3) можливість демонстрації різних моделей мислення, точок зору, варіантів мовленнєвої поведінки; 4) коректність виховного впливу за допомогою непрямого інформування щодо норм мовленнєвого

спілкування (алегорія, символ, антитеза, гротеск і т. п.); 5) стимуляція подальших роздумів через апеляцію до почуттів, емоційної сфери.

Важко пояснити дитині складну, навіть для дорослих, проблему ставлення до тих, хто не схожий на інших, – до хворих, знедолених чи просто до дивакуватих людей. Діти дуже часто жорстко та образливо висміюють їх: знущаються та ображають, не приймають до гри. Важливо не просто в доступній формі пояснити юному читачеві, а змусити повірити, що "під огидною зовнішністю може ховатися добре серце". Саме так закінчується казка Ен Хогарт про те, як віслючок Мафін зустрівся з жахливим павуком, та що з цього вийшло. Під час читання цього твору вголос найбільш вразливі діти плакали [Щербініна 2010, 43]. Але навіть якщо маленький читач просто задумається над змістом казки, запам'ятає яскравий образ, поміркує, як би він учинив на місці того чи іншого героя, тоді казка прочитана не дарма.

Наведемо приклади творів виховної дитячої літератури: "Мафін та його веселі друзі" англійської письменниці Ен Хогарт, "Пригоди Ведмежатка Падінгтона" Майкла Бонда, "Чарлі та шоколадна фабрика" Роальда Дала та інші.

Допитливість завжди вабила дитину-читача до науково-популярної літератури, яка в колі дитячого читання тісно пов'язана з науково-художньою. Їх сукупність і створює **пізнавальну дитячу літературу**, що популяризує нові досягнення гуманітарних, природознавчих та технічних наук. Пізнавальна інформація тут поєднується з практичними порадами. Саме тому видання вказаної літератури часто супроводжуються ілюстраціями, кресленнями та інструкціями.

До творів пізнавальної дитячої літератури можемо віднести такі: "Небезпечна книжка для хлопчиків" Х. Ігульдена, "Музика: енциклопедія для дітей" М. О. Володарської, Є. С. Каневського.

Художня дитяча література – це книги, спеціально створені для дитини-читача, твори народної творчості та вітчизняної й світової класики. Класичними традиціями дитячої книги є життєва правдивість, висока художня цінність, шанобливе ставлення до читача.

Наведемо приклади творів художньої дитячої літератури: "Пітер Пен" Дж. М. Баррі, "Мері Поппінс" П. Л. Треверс, "Аліса в Дивокраї" Л. Керола, "Казки дядечка Римуса" Дж. Гарріса та інші.

Ненсі Андерсон з університету Південної Флориди виділяє шість основних категорій дитячої літератури: 1) ілюстровані книжки для дітей, книжки-іграшки, книжки-мозаїки, абетки та книжки без слів; 2) народна творчість (легенди, міфи, оповідання про подвиги героя); 3) белетристика (включає такі піджанри, як фантастика та реалістична література); 4) науково-популярна література; 5) біографія (включаючи автобіографію); 6) поезія та вірші [Андерсон 2006, 116]. Така класифікація відрізняється від вітчизняного погляду на структуру дитячої літератури. Даний поділ включає деякою мірою й вікове розшарування дитячої літератури, й функціональне.

Ілюстрована дитяча література має, насамперед, розважальний характер, вона призначена для дітей, які ще не навчилися читати (приблизно 1–4 роки). Характерною ознакою тут є наявність подвійного реципієнта: батьків, які читають книгу малечі, та дітей-слухачів. Це й обумовлює її подекуди подвійну спрямованість: інколи

автор вдається до гри слів або робить у тексті натяжки, розраховані на дорослу аудиторію, у той же час ілюстратор утілює авторський текст у зрозумілі дітям художні образи-малюнки. Наприклад, тонка мовна гра й іронія "Аліси в Дивокраї" Л. Керола зрозуміла сучасникам автора, зокрема, дорослим. Вона, вочевидь, була розрахована на аудиторію батьків, які читали казку своїм дітям. Як ось, наприклад, двозначність назви четвертого розділу: *"The rabbit sends in a little Bill"* [Керол 2010, 56]. Дорослі читачі одразу зрозуміють співзвучність імені ящірки з назвою поправок до конституції США. Цю політичну іронію вдалося відтворити, на нашу думку, О. Корещькій: *"Кролик посилає Малятка Білля"* [Керол 2007, 41], В. Панченко: *"Білий кролик посилає Білля в дім"* [Керол 2007, 41] та Н. Демуровій: *"Билль вилітає в трубу"* [Керол 1985, 42]. Перекладачка В. Наріжна вирішує позбутися політичної іронії, незрозумілої маленьким читачам, задля того, щоб зробити переклад ближчим до реципієнта-дитини: *"Кролик засилає в димар крихітку Білла"* [Керол 2008, 35]. А ось В. Корнієнко вдається до мовної гри, називаючи ящірку Крутихвостом: *"Кролик крутить Крутихвостом"* [Керол 2007, 36], позбавляючись при цьому політичної іронії, незрозумілої дітям.

Дуже важливим є питання відповідності малюнків тексту, адже малеча помічає найменші деталі. Тут можна навести для прикладу переклад В. Наріжної твору "Аліса в Дивокраї". Невідповідність фрагменту: *"... зріст Герцогині саме дозволяв їй вигідненько покласти підборіддя Алісі на плече, а підборіддя Герцогиня мала напрочуд гостре"* [Керол 2008, 92] – до ілюстрації, де дівчинка зображена набагато меншою за Герцогиню (див. рис. 1), що відволікає дитячу увагу від сприйняття твору.

Рис. 1. Зображення Аліси та герцогині: невідповідність тексту

Ми дотримуємося тієї думки, що в жанрі, який комбінує малюнки та текст, якісний переклад відображає усвідомлення значущості не лише тексту оригіналу, але й взаємозв'язку між візуальними та вербальними елементами, функціями малюнків по відношенню до слів. Ілюстрації не вербалізують текст, вони залишають місце для дитячої фантазії. Читач якісного перекладу буде сприймати текст так само, як і читач оригіналу.

Народна творчість має десять основних характеристик: невідомий автор, традиційний початок ("жили собі" – "once upon a time", "одного дня" – "one day") та

завершення ("... і вони жили довго і щасливо" – "... and they lived happily ever after"), нечіткі картини фону, стереотипні герої, антропоморфізм, дія та наслідки, щасливий кінець для головного героя, сприйняття магії як даності, короткі історії з простим та невибагливим сюжетом, повтори дій та мовних зворотів. У рамках цієї великої категорії виділяють менші: міфи, казки, балади, народні пісні, легенди, байки. Основними функціями цього жанру є розважальна та повчальна, адже наприкінці твору завжди є мораль. Тексти призначено для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

До категорії **белетристики**, поряд із фантастикою та реалістичною літературою, відноситься особливий жанр дитячої літератури, де основні події твору розгортаються у школі-пансіоні. Щоправда, цей жанр менш притаманний українській дитячій літературі через відсутність поняття "школа-пансіон" у житті українського суспільства. Аналогом запропонованого жанру можна вважати оповідання про "бурсаків", наприклад, "Бурсак" В. Наріжного, "Вій" М. Гоголя та деякою мірою "Люборасі" А. Свидницького. Основними функціями белетристики є морально-етична та розважально-естетична. Тексти призначено для дітей молодшого шкільного віку.

До категорії **науково-популярної літератури** можемо віднести енциклопедії, твори, що популяризують досягнення в науках, а також книжки-посібники з конструювання та техніки. Твори призначаються для дітей шкільного віку. Вони мають інформативно-пізнавальний характер і виконують освітню й розважальну функції.

Категорія **"біографія"** включає розповіді про дітей, труднощі та перемоги, за які переживає малеча; ця категорія також може включати автобіографічні оповідання. Твори цієї категорії призначені для дітей дошкільного, молодшого та середнього шкільного віку. Вони мають морально-виховну функцію. Сюди можемо віднести, зокрема, "Джейн Ейр" Ш. Бронте, "Поліанна" Е. Портер, "Пригоди Тома Соєра" М. Твена та інші.

Поезія та вірші в більшості випадків призначені для дітей дошкільного віку, адже поетична форма легше сприймається на слух та запам'ятовується. Основною функцією дитячих віршів та поезії є сприяння мовленнєвому розвитку дитини – одному з основних чинників становлення особистості в дошкільному віці. Ступінь розвитку цієї сфери психіки визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини – потреб та інтересів, знань, умінь та навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури [Андерсон 2006, 117]. Легке сприймання на слух та швидке запам'ятовування, ритмічність, яскраві образи є основними особливостями дитячої поезії.

Російська дослідниця Катерина Петрівна Привалова у своїй класифікації спирається виключно на вікові відмінності реципієнтів. В основу її вікового поділу дитячої літератури покладено два принципи, тісно пов'язані між собою: 1) педагогічний – виконання педагогічних та освітніх завдань на даному етапі виховання; 2) психологічний – особливості сприйняття, мислення та мови даного віку [Привалова 1954, 20].

Авторка класифікації виділяє чотири основні вікові читацькі групи: 1) дошкільного віку; 2) молодшого шкільного віку; 3) середнього шкільного віку; 4) старшого шкільного віку.

Дитяча література для дітей дошкільного віку (2–5 років) знайомить дитину з оточуючим світом, розкриває елементарні соціальні поняття, виховує найпростіші соціальні почуття. Дитина в цьому віці ще не є читачем у повному розумінні цього слова, вона швидше за все є слухачем та спостерігачем. Саме тому основним типом книжки для дошкільнят є "книжка-картинка", ілюстрований твір з простим сюжетом та яскравими ілюстраціями. Роль поезії надзвичайно важлива на цьому етапі розвитку: вона легко сприймається й запам'ятовується, а тому розвиває пам'ять та відчуття ритму слова.

Перші книжки, які малюк сам роздивляється, сам "читає", – книжки-іграшки, книжки-пригоди, книжки-мозаїки. Вони цінні тим, що розвивають мислення дитини, пробуджують її фантазію та виховують любов до чарівної сили слова. Потім до малечі надходять літературні твори, які розвивають мову та виховують логічне мислення. Картинка, малюнок тут виступають у тісному поєднанні з текстом.

Зазначимо, що першою особливістю такої книги виступає **наочність** дитячого сприйняття, заснована на ілюстраціях. У книзі для дітей намальоване допомагає відтворити в пам'яті та осмислити послідовність подій, а також зрозуміти основну думку твору. Ілюстрація сприяє більш глибокому та точному сприйняттю словесного образу.

Яскравим прикладом дитячої літератури для дітей дошкільного віку є книги Ірини Сонечко "Пограємось із машинами", "Пограємо в зоопарку", "Пограємо на галявині" та багато інших ілюстрованих книжок для дітей.

Дитяча література для молодшого шкільного віку охоплює учнів початкової школи, дітей від 6 до 10 років. Системне шкільне навчання розширює та поглиблює виховні та освітні задачі книги для даного віку. Технічні навички цієї групи ще слабкі, але інтереси та життєвий досвід стають ширшими. Для цього віку необхідні зрозуміло написані, багато ілюстровані науково-художні та науково-популярні твори, які дадуть відповіді на різноманітні запитання дітей про оточуючий світ. Не втрачає свого значення ілюстрована література, особливо твори енциклопедичного типу, так званий "світ у картинках". Прикладом такої книги може виступати "Небезпечна книжка для хлопчиків" Х. Ігульдена [Ігульден 2006], де поряд із практичними порадами щодо майстрування будиночка на дереві, рогатки, паперового літачка та багатьох інших цікавих для хлопчиків іграшок надано ілюстрації та схеми. Наприклад, схема для майстрування паперового літачка без допомоги ножиць подана наочно (див. рис. 2):

Рис. 2. Паперовий літачок

До **середньої вікової групи** входять діти від 11 до 13 років. Діти в цьому віці починають багато читати, захоплюватися певними жанрами літератури. Завдання дитячої книги на цьому етапі – відповісти на різноманітні й поки що нестабільні інтереси цього віку. Основне місце в читанні дітей посідає оповідання, в якому піднімаються етичні питання та створюється образ позитивного героя. Читач прагне мати перед собою образ для наслідування, яким можна пишатися. Книжка Ен Хогарт "Мафін та його веселі друзі" [Хогарт 1952, 65] є прикладом такої книги: віслюк Мафін, який стикається з труднощами та несправедливістю, завжди виправляє ситуацію, повчає своїх друзів, є образом для наслідування.

Читання **старшої вікової групи**, тобто підлітків від 14 до 16 років, багато в чому схоже на читання дорослого. Читачі цієї групи шукають у художній літературі відповіді на питання філософського, політичного та етичного характеру. Відповідно і спектр функцій цієї літератури охоплює як гедоністично-естетичні та пізнавальні, так і етичні. Зазвичай це класичні твори світової літератури та доросла література, яка увійшла в коло дитячого читання.

Такий віковий поділ є дуже схематичним. Характеристика дитячого читання потребує більшої гнучкості, уміння враховувати індивідуальні особливості читачів, ступінь їхньої підготовки.

Англійський дослідник, директор міжнародного центру дослідження дитячої літератури, доктор Джиліан Лесей пропонує власну характеристику дитячої літератури за віком читача. Дослідник наголошує на тому, що саме дорослі визначають межі та розміри дитинства: "Зараз в Об'єднаному Королівстві, наприклад, офіційний вік закінчення дитинства – 18 років, тоді як лише кілька років тому ця цифра була 21 рік, залежно від віку, в якому дозволяється придбання сигарет та алкоголю, а ця межа змінювалась декілька разів наприкінці двадцятого сторіччя" [Лесей 2006, 4]. Дослідник вважає, що дитинство завжди було рухливим періодом часу, який пристосовували до економічно вигідних меж. На глобальному ринку початку ХХІ століття концепти дитинства більшою мірою залежать від нововведень у моді, іграх та іграшковій промисловості, а маркетингові стратегії розділяють дитинство на періоди: "дошкільнята", "діти в передпідлітковому віці", "підлітки", "молоді дорослі" [Лесей 2006, 5]. Ця класифікація відповідає сучасним вимогам видавництва, але надзвичайно типологізує уявлення про інтереси та вподобання дітей. При розширенні даної класифікації можливо було б значно збагатити коло дитячого читання, додавши до нього більше специфічних рис, що характеризують той чи інший період у житті дитини.

Дослідник Пітер Хант виступає проти категоризації дитячої літератури. Професор виступає апологетом індивідуальності дитини: "Звичайно ж є зрозумілим бажання категоризувати книги: "книга для дітей від п'яти до семи років", "книга для тих, хто переживає розлучення батьків / страждає від анорексії", "для дівчаток чи для хлопчиків" ... З іншого боку є не дуже багато літературних оглядів, в яких зазначалося б "книга ідеальна для 38-43-річної вікової групи" чи "нова новела Джоанни Троллоп призначена для 50-річних удів з постійним відчуттям тривоги", – іронічно зауважує дослідник [Хант 2001, 6]. Важко погодитися з таким категорич-

ним несхваленням структуризації дитячої літератури, адже дитині через відсутність досвіду вибору відповідної літератури практично неможливо без певних "підказок" обрати книгу, яка буде їй до смаку.

Отже, структуризація дитячої літератури потрібна, але вона повинна легко притосовуватися до мінливих інтересів та вподобань різних вікових груп, що зробити досить важко. Також слід враховувати різні критерії, покладені в підвалини подібної класифікації: віковий, гендерний, психологічний, жанровий, функціональний тощо.

Вище згадані класифікації можна систематизувати наступним чином:

Таблиця 1
Погляди на структуру дитячої літератури

Класифікації			
За функціями	За жанрами	За віком	
↓	↓	↙	↘
Класифікація М. Лаврова	Класифікація Н. Андерсон	Класифікація К. Привалової	Класифікація Д. Лесей
Підтипи			
1) виховна; 2) пізнавальна; 3) художня.	1) ілюстровані твори; 2) народна творчість; 3) белетристика; 4) науково-популярна література; 5) біографія (автобіографія); 6) поезія та вірші.	1) дошкільного віку; 2) молодшого шкільного віку; 3) середнього шкільного віку; 4) старшого шкільного віку.	1) дошкільнята; 2) діти в перед-підлітковому віці; 3) підлітки; 4) молоді дорослі.

Класифікації, наведені вище, широко використовуються сучасними дослідниками дитячої літератури. Найбільшої популярності набули класифікації К. Привалової та Д. Лесей, адже вони засновані на вікових відмінностях дітей-реципієнтів, а це значно спрощує поширення такої літератури, формування серійних видань та збут дитячих книжок. Такий розподіл не розрізняє психологічних особливостей кожного юного читача, швидкості сприйняття та інтересів тієї або іншої дитини, але через свою схематичність дуже часто використовується видавництвами. Класифікація, запропонована Н. Андерсон, є значно ширшою в порівнянні з класифікацією за функціями, наданою М. Лавровим, та, на відміну від класифікацій К. Привалової та Д. Лесей, включає не тільки вікові, а й функціонально-жанрові розмежування. Жанровий поділ не тільки визначає приблизний вік дітей, зацікавлених у тому чи іншому жанрі, але й функції, які відіграє така книга. Тому класифікацію Н. Андерсон можна назвати найповнішою серед інших наведених.

Порівнявши системи структуризації дитячої літератури, можна зробити висновок, що дослідники спиралися на вікову неоднomanітність реципієнтів та різноманітні функції літератури на різних етапах розвитку дитини. Використання жанрової класифікації разом із рекомендованою віковою групою для того чи іншого твору надасть більш повне уявлення реципієнту щодо книги, яку він збирається прочитати. Недослідженим на сьогодні й досі залишається гендерний критерій розмежування дитячої літератури.

В статье сделана попытка охарактеризовать разнообразные подходы к структуризации детской переводной литературы и систематизировать существующие классификации отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: детская переводная литература, классификация, структуризация.

The article presents an attempt to characterize the different approaches to structuring of children's translated literature and to systematize existing classifications of native and foreign scientists.

Key words: children's translated literature, classification, structuring.

Література:

1. *Кэрролл Л.* Приключения Алисы в Стане Чудес. Сквозь Зеркало и что там увидела Алиса, или Алиса в Зазеркалье / Л. Кэрролл ; пер. с англ. Н. Демуровой. – М. : Правда, 1985. – 320 с.
2. *Керол Л.* Аліса в Країні Чудес / Л. Керол ; пер. з англ. О. Корецької, С. Суліми. – Харків : КК, 2007. – 158 с.
3. *Керол Л.* Аліса в Країні Див / Л. Керол ; пер. з англ. В. Корнієнка. – Вид. 6-е. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. – 121 с.
4. *Керол Л.* Аліса в Дивокраї / Л. Керол ; пер. з англ. В. Наріжної. – Харків : Фоліо, 2008. – 137 с.
5. *Керол Л.* Аліса в Країні Чудес / Л. Керол ; пер. з англ. В. Панченка. – К. : Махаон, 2007. – 158 с.
6. *Лавров Н. П.* Издания художественной, детской литературы, по искусству, филологии / Н. П. Лавров. – М. : Книга, 1979. – 264 с.
7. *Привалова Е.* Основные черты детской литературы / Е. Привалова. – М. : Госкультпросветиздат, 1954. – С. 15-53.
8. *Щербинина Ю.* Гармонизирующая роль детской литературы: от чтения – к совершению поступка / Ю. Щербинина // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2010. – №2. – С. 40–46.
9. *Anderson N.* Elementary Children's Literature / N. Anderson. – Boston : Pearson Education, 2006. – 392 p.
10. *Carroll L.* Alice in Wonderland / L. Carroll. – London : Bibliolis Book Ltd., 2010. – 143 p.
11. *Hogarth A.* The Blue Muffin Book / A. Hogarth. – London : Bulter and Tanner Ltd., 1952. – 78 p.
12. *Hunt P.* Children's Literature / P. Hunt. – Oxford : Blackwell Publishers Ltd., 2001. – 334 p.
13. *Iggulden H.* The Dangerous Book for Boys / H. Iggulden. – London : Harper Collins Publishers, 2006. – 294 p.
14. *Lathey G.* The Translation of Children's Literature / G. Lathey. – Clevedon : Multilingual Matters Ltd., 2006. – 259 p.